

З.В. Нечипоренко

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ КОРЕНІЗАЦІЇ (УКРАЇНІЗАЦІЇ) В УСРР: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ІСТОРІОГРАФІЇ 1920-Х – ПОЧАТКУ 1950-Х РР.

20-30-ті рр. ХХ ст. – один із складних, а водночас і цікавих, з наукової точки зору, періодів історії України. Це час становлення радянської суспільно-політичної моделі, визначення й оформлення її рис і ознак. Разом із тим, на початку 20-х рр. ХХ ст. правляча партія, як і в цілому радянська система, не могла не зважати на національно-культурний ренесанс періоду революції 1917-1920 рр., зокрема український, будуючи нову державність, пропагуючи відмінну від царської національну політику. З іншого боку, це розквіт власне національної культури українців, їхньої духовності, свідомості, який відбувався паралельно з аналогічними процесами у духовно-культурному житті інших народів, які проживали на території УСРР.

У цьому зв'язку цікаво, на наш погляд, з'ясувати, як в історіографії 1920-х – початку 1950-х рр. висвітлювалися складні та неоднозначні процеси коренізації, що і є метою запропонованої статті. Об'єкт вивчення – регіональні особливості політики коренізації (українізації) в УСРР, предмет – історіографія 1920-х – початку 1950-х рр. цієї проблеми.

Зазначений період представлений здебільшого роботами працівників радянських державних установ, партійних діячів і дуже нечисельними дослідженнями, що змогли хоча б наблизитися до рівня науковості та узагальнення. Основною ознакою цих робіт були надмірна заідеологізованість, відверте ігнорування багатьох аспектів, специфічна інтерпретація фактів під єдино правильну схему трактування національної політики самою радянською владою. На регіональному рівні політика коренізації оцінювалась радянською історіографією 1920-30 рр. крізь призму тієї ж офіційної критики. В умовах утвердження тоталітарного режиму на інший підхід годі було б сподіватися. Єдине, що часом фіксувалося у регіональному контексті, – це деякі притаманні кожній із місцевостей особливості перебігу українізації та обслуговування національних меншин рідною мовою.

Серед робіт цього періоду варто виділити більш-менш ґрунтовні праці М. Авдієнка [1; 2], А. Буценка [3], А. Глинського [4; 5], А. Приходька [6], Б. Суботіна [7], О. Щуся [8].

У цих роботах їхні автори вивчали питання, пов'язані з розвитком освіти в УСРР у 20 – 30-ті рр. ХХ ст., підводили підсумки та окреслювали перспективу радянського будівництва, аналізували досягнення і прорахунки у роботі державних органів влади серед національних меншостей, з'ясовували стан культурного будівництва у республіці. Заслужує на увагу підбірка матеріалів до дискусії з національного питання, упорядкована Є. Гірчаком [9]. У цьому збірнику статей було здійснено спробу проаналізувати дискусію з національного питання, що мала місце серед партійного керівництва, впродовж 1926 – 1931 рр. включно. Незважаючи на те, що вона вийшла у 1932 р., коли фактично утвердився в СРСР культ особи Й. Сталіна і розпочалося згорання українізації, у ній

містяться цитати з робіт М. Хвильового, Д. Донцова, західноукраїнських дослідників. Це, безперечно, свідчить на користь того, що згадана праця представляє науковий інтерес і в наш час. Однаковою мірою в збірнику представлені "перекручення", як тоді їх класифікували, з національного питання, а також їхня критика, що було, зрозуміло, обов'язковим атрибутом досліджень згаданого періоду.

Більшою заангажованістю позначені роботи В. Затонського [10; 11], М. Демченка [12], Г. Петровського [13], А. Хвилі [14], зміст яких наповнений клішованими ідеологемами. Разом із тим, вони є цінними для з'ясування загальнополітичної та інтелектуальної ситуації в УСРР.

Серед досліджень, що мали фундаментальний характер, вирізняються праці наркома освіти М. Скрипника [15; 16; 17; 18; 19; 20; 21]. Так, демонструючи професіоналізм у питаннях національної політики, він подав цікаву картину національного життя нацменшин, що населяли Україну в 1920-1930-х рр. В одній із робіт [20] нарком освіти наголошував, що саме в Україні справа забезпечення прав національних меншин стоїть "ширше, глибше і розвиненіше", ніж у будь-якій іншій радянській республіці. В іншій праці М. Скрипника [21], окрім інформації про власне російську меншину в Україні, містяться цінні свідчення щодо регіональних особливостей проведення українізації в УСРР і навіть поза її межами, зокрема на Кубані. Зазначимо, що доповідь, виголошена наркомом освіти 14 лютого 1933 р., була фактично останньою його доповіддю на цій посаді. Надалі, як відомо, розпочалася "кампанія" цькування широго борця за українізацію, що і призвела зрештою до самогубства М. Скрипника. Щодо українізації Кубані, то саме в останній доповіді нарком змушений був заявити про рішуче її припинення у грудні 1932 р., мотивуючи це тим, що кубанські партійні діячі "в протигагу до більшовицької українізації запровадили петлюризацию". Насправді ж, усі, у тому числі й нарком, знали, що справа з українізацією на Кубані відрізнялася від тієї оцінки, яку їй давало центральне партійне керівництво. В доповіді від 14 лютого 1933 р. М. Скрипник визнавав також помилки в роботі Наркомату освіти УСРР у м. Одесі, оскільки, як він зауважував, тут менше половини дітей російської меншини було охоплено російською школою. Пізніше це визнання стане основним аргументом у критиці наркома кожним, хто хотів за рахунок паплюження його постаті забезпечити власне кар'єрне просування.

Виваженим підходом до розуміння проблем українізації відзначаються і праці Я. Ряппо – голови Укрпрофосвіти [22; 23]. У них фундаментально проаналізовано стан радянської системи освіти в Україні в цілому, і професійно-технічної зокрема, що на той час прирівнювалася до вищої, і також вищої освіти УСРР. Серед матеріалів, запропонованих Я. Ряппо, є цінні свідчення про географію українських "вишів", їхній контингент за національним складом, мовою викладання тощо.

Альтернативу радянським роботам періоду 1920-30-х рр. склала закордонна українська історіографія, представлена дослідженнями Ю. Бачинського [24], В. Свистуна [25], С. Ніколішина [26]. Перебуваючи в іншій, ніж в УСРР, суспільно-політичній атмосфері, етнопольному оточенні, ці автори вивчали та

аналізували наслідки революції 1917–1920 рр. для українців. При цьому увага в основному зосереджувалася на моментах етнополітичних. Для робіт емігрантських кіл цього періоду характерним є гіпертрофований критицизм. З огляду на іноді недостатню поінформованість, працям діаспорних вчених і громадсько-політичних діячів не завжди вистачало конкретних аргументів на користь висловлених ними тверджень. Однак їхні роботи доповнюють уявлення про українізацію, запропоновані радянськими дослідниками.

Після згортання коренізації впродовж другої половини 1930-х рр., навіть будь-яка згадка про неї стала забороненою темою для громадськості та науковців. Під час Другої світової війни українізація епізодично згадувалась у працях лише діячів української еміграції. Так, Ю. Бойко запропонував оригінальне її визначення – "клапану, яким мала розряджатися небезпечна для Москви енергія української інтелігенції" [27, 81].

Отже, є підстави стверджувати, що історіографія 1920-х – початку 1950-х рр. за незначним винятком тенденційно висвітлювала регіональні особливості політики коренізації (українізації) в УСРР. Радянські дослідники не "помічали" труднощів, на які наражалася політика українізації на місцях, а закордонні – в усьому радянському вбачали лише негатив.

18. Скрипник М. Національні перетинки: Теоретична і політична боротьба на терені національного питання в УСРР у сучасний момент реконструктивної доби: Доповідь і прикінцеве слово на кафедрі нац. питання УМГТ 14 і 28 грудня 1929 р. і додаток – дискусія по доповіді. – Х.: Держвидав України, 1930.
19. Скрипник М. Нові лінії в національно-культурному будівництві. – Х.: ДВУ, 1930.
20. Скрипник М. Перебудовними шляхами (Проблема культурного будівництва національностей України): Доповідь на I Всеукраїнській конференції культурно-освітніх робітників національностей 20 травня 1931 р. // Український історичний журнал. – 1989. – № 8.; № 11.; № 12.
21. Скрипник М. Нариси підсумків українізації та обслуговування культурних потреб національностей УСРР, зокрема російської: Пролог на засіданні колегії НКО УСРР з 14.11.1933 р. – Х.: Рад. школа, 1933.
22. Рятно Я. Народна освіта на Україні за десять років після революції. – Х.: ДВУ, 1927.
23. Рятно Я. Радянське студентство (Характеристика вузів України). – Х., 1928.
24. Бачинський Ю. Большевицька революція і українці. Критичні замітки. – Берлін, 1928.
25. Святіци В. Нова хвиля червоного терору на Україні. – Вінніпег: Український голос, 1930.
26. Николішин С. Культурна політика більшовиків і український культурний процес. – Мюнхен, 1939.
27. Бойко Ю. Шлях нації. – Париж – Київ – Львів: Укр. слово, 1992.

Н.С. Носань

ГРОШОВА РЕФОРМА В СРСР ТА УСРР: РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ 1930-х – ПОЧАТКУ 1990-х рр.

Період непу увійшов до вітчизняної історії рядом багатьох економічних перетворень, що визначили перехід держави від політики "воєнного комунізму" до поступової лібералізації господарських відносин. Важливим заходом, направленим на стабілізацію економіки СРСР, стала грошова реформа 1922-1924 рр. Від успіху її проведення багато в чому залежала подальша доля не лише радянської економіки, але й влади більшовиків. На сьогодні важливо критично підійти до історіографічної спадщини цієї складної науково-історичної проблеми, виявивши стан її наукового вивчення, окресливши перспективи дослідження, що і є метою цієї статті.

Об'єкт вивчення – грошова реформа 1922-1924 рр. в СРСР, УСРР, предмет – висвітлення її в радянській історіографії 1930-х – початку 1990-х рр.

Поворот в кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. до форсованого будівництва соціалізму в СРСР призвів до ліквідації елементів ринкового характеру. В економічному житті країни відбулися кардинальні зміни (обмеження ролі товарно-грошових відносин, абсолютизація ролі плану), що обумовили руйнування господарського механізму, створеного за період непу, і перехід до командно-адміністративної системи управління. Були піддані нищівній критиці роботи як безпартійних фахівців (Д. Лоевського, О. Соколова, П. Гензеля, К. Шмельова та інших), так і праці економістів-більшовиків періоду першого післяреволюційного десятиріччя, зокрема Є. Преображенського, П. Бухаріна, Г. Сокольнікова. В історіографії домінуючою стала єдина концептуальна "генеральна лінія", що не терпіла ніякої опозиції. В ці

1. Авдієнко М. Народна освіта на Україні. – Харків, 1927.
2. Авдієнко М. Загальне навчання на Україні. Стан і перспективи. – Х.: Господарство України, 1930.
3. Буценко А. Що дали Україні 10 років по Жовтні. – К.: Вид. Наркомату юстиції УСРР, 1928.
4. Глинський А. Національні меншинства на Україні. – Харків. – К.: Центриздат, 1931.
5. Глинський А. Досягнення й хибі в роботі серед національних меншостей. – Х., 1931.
6. Приходько А. Культурне будівництво на Україні за 1926/27 р. – Х., 1927.
7. Суботін Б. Назустріч культурному розгонові. З передмовою секретаря Київської Окпрофради О. Лазорича. – Харків. – К.: Державне видавництво України, 1930.
8. Щусь О. Українське національне питання на історичному зламі / За ред. і з передмов. М. Барана; Катедра марксизму-ленізму при ВУАН. – Х. – К.: ДВУ, 1930.
9. Гірчак Є. На два фронти в боротьбі проти націоналізму: 36 статей 1926-1931 рр. – Х.: Партвидав "Пролетар", 1932.
10. Затонський В. Матеріали до українського національного питання // Більшовик України. – 1927. – №6.
11. Затонський В. Національно-культурне будівництво і боротьба проти націоналізму. – Х.: Український робітник, 1934.
12. Демченко М. Національне питання і пролетаріат. – Х. – К.: Державне видавництво України, 1930.
13. Петровський Г. Враження від об'їздів деяких місцевостей України. – Х.: Державне видавництво України, 1925.
14. Хвиля А. Під академічним забралом. – Б.м.: Держлітвидав, 1929.
15. Скрипник М. До теорії боротьби двох культур. – Х., 1926.
16. Скрипник М. Хвилювізм чи шумськізм // Більшовик України. – 1927. – № 2.
17. Скрипник М. До реконструкційних проблем. – Х.: ДВУ, 1929.